

## J. BALČIKONIS APIE TERMINOLOGIJA

1995 m. kovo 25 d. sukako 110 metų  
nuo profesoriaus Juozo Balčikonio gimimo.

J. Balčikonis – vienas žymiausių Lietuvos kalbininkų, gynęs ir puoselėjęs lietuvių kalbą. Dar studijuodamas Peterburgo universitete, jis ilgai negalėjo apsispręsti, kam labiau atsidėti – kalbos mokslui, tautosakai ar vertimams<sup>1</sup>. Visose šiose srityse J. Balčikonis paliko ženklų pėdsaką. Pažintis ir darbas su J. Jablonskiu ir K. Būga paskatino jį imtis kalbos ugdymo ir tyrinėjimo darbo. J. Balčikonis buvo nuoseklus ir ištikimas J. Jablonskio rėmėjas, tęsė jo pradėtą darbą ir tradicijas. 1930 m. paskirtas "Lietuvių kalbos žodyno" redaktoriumi, jis keturis dešimtmečius tęsė K. Būgos pradėtą darbą. Ryškūs profesoriaus nuopelnai onomastikai, daug dėmesio jis skyrė kalbos praeičiai, jos paminklams. J. Balčikonis – daugelio Lietuvos kalbininkų mokytojas.

Svarbus ir vertingas J. Balčikonio įnašas į lietuvių kalbos kultūros teoriją ir praktiką. Jo palikimas apima visas svarbiausias bendrinės kalbos vartojimo sritis<sup>2</sup>. Profesorius nebuvo didelis naujovių šalininkas, jis kiek konservatyviai ir atkakliai gynė savo nuomonę, visur ir visada ragino remtis žmonių kalba, buvo puikus liaudies kalbos mokytojas. J. Balčikonis nemėgo dirbtinių ir nevykusios darybos žodžių, jų vietoje buvo linkęs geriau vartoti skolintus žodžius. 1925 m. straipsnyje "Dėl terminologijos komisijos darbo" rašė: "kalti terminus tokiems žodžiams, kaip geografiija, istorija, geometrija, trigonometrija, geologija ir t.t. laikau tuščiu darbu – juk niekas, net patys terminologai, jų nevartos, mano nuomone, tokie naujadarai kalbą labiau pagadintų, kaip pataisytų"<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> P u p k i s A., M a ž i u l i s V. Juozas Balčikonis // Balčikonis J. Rinktiniai raštai. V., 1978. T. 1. P. 8.

<sup>2</sup> K e i n y s S. J. Balčikonio kalbos mokslo dalykai // Kalbos kultūra. 1985. Sąs. 48. P. 10.

<sup>3</sup> B a l č i k o n i s J. Dėl Terminologijos Komisijos darbo // Balčikonis J. Rinktiniai raštai. V., 1978. T. 1. P. 46.

J. Balčikonio straipsniai yra įdomūs ir dabar, juose bent kiek rąšoma ir apie dabarties terminologijos darbui aktualius dalykus. Žemiau pateikiame J. Balčikonio minčių terminologijos klausimais.

Naujų žodžių darymas, pradėtas pirmųjų rašytojų, ėjo nesustodamas per visą laiką ir tebeina ligšiol. Iš rašytojų, pasižymėjusių naujadarų gausumu, prieš pat "Aušros" laikus bus Daukantas. Savo raštais jis lieté labai įvairias kultūros gyvenimo sritis ir kiekvienoj srity paliko nemažą kiekį naujadarų. Sakysim, aprašinėdamas karus, jis bus davęs bene visą karo terminologiją. "Aušros" ir kiek vėlesni rašytojai, kurie ypač rūpinosi kalbos grynumu, naujoms sąvokoms reikšti, barbarizmams pakeisti dirbosi labai daug naujadrų. Iš visų to laiko rašytojų dugiausia bus nusipelnęs Jablonskis, prisidėjęs beveik prie visų mūsų mokslo ir praktikos gyvenimo sričių terminologijų sudarymo. Šiandien nuolat vartoame nujadarus, su kuriais mes taip susigyvenome, jog mums rodosi, kad jie gyviausi žodžiai, kad dėl jų niekados niekam nereikėjo sukti galvos. Štai keli tokie žodžiai: degtukas, akiniai, laikraštis, traukinys, sviedinys, mokykla.

Vadinasi, kaltiniai žodžiai, visokie terminai, įeina į mūsų kasdienę kalbą, pasidaro jos nebeatskiriama dalis. Jų yra daug. Bet kur kas daugiau turim terminų iš pačios gyvosios kalbos, atnešusios mums juos iš senų senovės. Paimkim [...] žemės ūkio įrankius arklą, akėčias, ratus arba laivus, tinklus, žmonių apdarus, valgymus – kiek ten terminų ir kaip gražiai kalbos sudarytų! Arba paimkim paties žmogaus kūną, gyvulį ar paukštį – kiek ten rasim anatomijos ar fiziologijos terminų. Geografijos terminų galima gauti iš žmonių, gyvenančių prie upių, ežerų, jūros, kalnų ir t.t. Gyvosios kalbos terminų sąrašą galima beveik neaprežiamai padidinti pridėjus gyvulių, paukščių, žuvų, vabzdžių ir augalų vardus. Tokiu būdu kaltinių terminų skaičius prieš gyvosios kalbos terminus atrodo labai menkas. Maža to, gyvosios kalbos terminai, išėję tiesiog iš mūsų galvojimo dvasios, o ne padirbti nusižiūrėjus į svetimos kalbos kurpalį, yra mums suprantami.

mesni ir aiškesni. Todėl suprantama, kodėl didelę daugybę naujų kalbą, pavartojusi kiek laiko, atmeta. Iš to išeina mums pamokymas, kad darantis terminą, pirmiausia reikia pasižiūrėti į gyvą kalbą, ar ten nerasime tinkamo žodžio.

1939 m.

Mūsų kalba ir terminologija  
// Balčikonis J. Rinktiniai raštai.  
V., 1978. T. 1. P. 164.

Kartais kas kreipiasi į lietuvių kalbos žodyno redakciją, norėdamas gauti terminų kuriam nors mokslo reikalui. Dažnai redakcija negali patenkinti to noro. Žodyno redakcija tik renka žodžius ir dėsto paraidžiui. Tarp jos rinkinių, žinoma, yra nemaža ir terminų, iš kurių vieni yra reikalingi įvairioms mokslo šakoms, kiti – šiaip gyvenimo reikalams. Daugumas terminų yra kaltiniai, bet netrūksta ir gyvų, paimtų iš liaudies kalbos. Tie terminai pasižymi aiškumu ir tikslumu. Liaudies kalboje yra daug daugiau terminų, negu tūlas iš mūsų galvoja – ne tik kasdienio gyvenimo, bet ir iš mokslo srities. Ypač nemaža terminų galėtų rasti tie mokslai, kurie labiau liečia liaudies gyvenimą, sakysim, medicina, teisė ir agronomija.

1946 m.

Rinkime gyvą terminologiją  
// Balčikonis J. Rinktiniai raštai.  
V., 1978. T. 1. P. 194.

Mūsų kalba daug turtingesnė, negu kas gal mano. Verta daugiau ją susirūpinti, verta rinkti žodžius. Verta rinkti ne tik mokytojams, bet ir gydytojams, teisininkams, agronomams, matematikams ir visiems, kas tik susiduria su liaudim. Ten didžiausi mūsų kalbos turtai, iš ten galim be ko kito prisirinkti gyvos, gražios terminologijos.

Ten pat. P. 195.

Parengė Jolanta GAIVENYTĖ